

УДК: 070:654.1]”20”:811.111-051В.Шекспір

Квасниця Ольга
(Львів)

Шекспір у сучасному українському медіадискурсі: присутність чи вигнання?

Стаття присвячена дослідженню медіаобразу Вільяма Шекспіра в сучасному українському медіапросторі. Автор вважає, що вивчення мас-медійної проекції феномену Шекспіра на сьогодні постає як перспективний науковий напрям, розробка якого уможливорює цілісне розуміння його текстів, ідей, інтерпретацій у діахронному і синхронному аспектах.

*Об'єктом аналізу та осмислення обрано зразки текстів українських мас-медій як локус реактуалізації ідей Вільяма Шекспіра в 2016 році, коли світ відзначав 400-ті роковини від дня смерті англійського драматурга, а також у наступні роки. Британська Рада з цієї нагоди розгорнула потужний спецпроект в Україні та світі, з метою залучення громадськості до всесвітньої кампанії *Shakespeare Lives*. У статті висувається гіпотеза, що ця символічна дата мала стати інформаційним приводом для згадки постаті Вільяма Шекспіра у контенті загальнонаціональних українських мас-медій.*

За джерельну базу дослідження було обрано такі засоби масової інформації: загальнонаціональні видання «День», «Дзеркало тижня», «Український тиждень»; серед телевізійних каналів: «Суспільне мовлення – UA: перший», комерційні: «1+1», «5 канал», «СТБ», «ICTV», «Національний телеканал Україна», «24 канал».

Автор обґрунтовує, що медіадискурс має всі можливості розширювати простір культури, передавати універсальні смисли та цінності, збагачувати естетичну свідомість, збуджувати інтелектуальну рефлексію, формувати критичне мислення до подій, явищ, тенденцій і персоналій сучасної доби.

Зроблений аналіз дозволив виявити таких дві провідні тенденції в практиці українських мас-медій щодо формування образу В. Шекспіра: англійський драматург присутній в культурній

свідомості читацької аудиторії, тоді як у глядацької аудиторії він або відсутній, або цей образ деформовано.

Відтак призначення журналістики: олюднювати людину й ушляхетнювати світ, в нашому контексті за допомогою текстів Вільяма Шекспіра.

Ключові слова: Шекспір, медіаобраз, культура, культурні смисли, естетична свідомість, засоби масової інформації.

Вступ

Тема цієї розвідки має апріорі кросдисциплінарний характер, що дозволяє шукати відповіді на перетині різних галузей гуманітаристики, зокрема філології, філософії, соціології, журналістики тощо.

Дослідження мас-медійної проекції як способу актуалізації феномену Вільяма Шекспіра на сьогодні постає як перспективний науковий напрям, розробка якого уможливорює цілісне розуміння текстів ренесансного автора, його ідей, інтерпретацій у діахронному і синхронному зрізі, що забезпечує **наукову новизну** досліджуваного явища, а також розширення спектру вивчення шекспірівської проблематики в Україні. яка представлена сьогодні головним чином літературознавчими, перекладознавчими та театрознавчими працями¹. Відтак, вважаємо, що журналістичнознавчий погляд зможе суттєво доповнити корпус наукових текстів в галузі шекспірознавства.

Об'єктом дослідження у цій статті постають зразки мас-медійних текстів як локус реактуалізації ідей Вільяма Шекспіра в 2016 році, на який припадали 400 роковини від дня смерті англійського драматурга. а також в 2017-2018 роках. Британська Рада з цієї нагоди розгорнула потужний спецпроект в Україні та світі, з

¹ Шекспірівський дискурс / гол. ред. Торкут Н. М.– Запоріжжя : КПУ, 2010. – Вип. 1. – 294 с.; Шекспірівський дискурс / гол. ред. Торкут Н. М.. – Запоріжжя : КПУ, 2011. – Вип. 2. – 297 с.; Шекспірівський дискурс / гол. ред. Торкут Н. М.. – Запоріжжя : КПУ, 2013. – Вип. 3. – 278 с.

III. Шекспірівський дискурс

метою залучення громадськості до всесвітньої кампанії Shakespeare Lives. Відтак ця емблематична дата мала стати інформаційним приводом для згадки постаті Вільяма Шекспіра у контенті загальнонаціональних і регіональних українських ЗМІ. Окрім того, 2016 рік оголошено роком англійської мови в Україні, що також сприяло згадуванню імені видатного драматурга у мас-медійному дискурсі як складової шекспірівського дискурсу. Під останнім ми розуміємо «сукупність інтерпретаційних стратегій, мисленневих практик, інтелектуально-духовних продуктів (літературних творів, сценічних вистав, кіноверсій, інших артефактів, найрізноманітніших проявів інтертекстуальності, філософських, естетичних, психологічних, соціально-політичних та ін. ідей), що з'явилися і продовжують з'являтися в процесі комунікації, породжуваної Шекспіровим словом»². Відтак **хронологічні рамки** нашого пошуку обмежено січнем – вереснем 2016 року.

Мета цієї статті: охарактеризувати медіаобраз Вільяма Шекспіра, з'ясовуючи рецепцію, міру присутності та спосіб репрезентації його імені, й ідей у текстах українських засобів масової інформації.

Відтак хронологічні рамки нашого пошуку для друкованих видань становлять 2016 – травень 2018 року, для телеканалів – 2016 рік. Такі часові межі зумовлені, з одного боку, знаковою подією 2016 року – 400 роковинами від дня смерті великого драматурга, а з іншого боку, дослідницьким інтересом стосовно того, чи залишатиметься ім'я В. Шекспіра присутнім в українському медіапросторі і в 2017–2018 роки, коли для цього відсутні якісь особливі приводи. Чи знаходять шекспірівські смисли й цінності свою реінтерпретацію в

² Черняк Ю.І. Шекспірівський дискурс в Україні XIX ст.: специфіка і механізми структурування // Держави і регіони. – Серія : Гуманітарні науки. – № 3. – Запоріжжя : КПУ, 2010. – С. 42.

медіатекстах, а відтак чи залишатимуться «живими і значущими» для реципієнта.

За джерельну базу дослідження ми вибрали опінієтворчі засоби масової інформації: загальнонаціональні видання «День», «Дзеркало тижня», «Український тиждень»; серед телевізійних каналів: «Суспільне мовлення – UA: перший», комерційні: «1+1», «5 канал», «СТБ», «ICTV», «Національний телеканал Україна», «24 канал».

Ми свідомі того, що результати нашого дослідження будуть радше прологом до подальших інтердисциплінарних студій, аніж безапеляційний вердикт. Однак така вибірка дозволяє скласти певний образ Шекспіра в українських ЗМІ, а відтак висновувати, що читач, глядач знає про англійського поета і драматурга, і які цінності складають каркас світоглядних горизонтів цільової аудиторії.

Шекспір в українському медійному дискурсі

А. Образ Шекспіра в телевізійному просторі

У мас-медійних матеріалах ім'я Вільяма Шекспіра найчастіше згадувалося з нагоди 400-х роковин його смерті та заходів, які були цьому присвячені. Втім, контексти та інтерпретації творчості великого драматурга звісно ж різняться, що можна пояснити концепцією або редакційною політикою того чи іншого засобу масової інформації, жанровою специфікою медіапродукту: як-от есе, інтерв'ю, замітка, відеосюжет чи передача.

Отож, якщо це телебачення, то, як видно з таблиці, серед загальнонаціональних мовників лише «Суспільне мовлення – UA: перший», «5 канал» і «24 канал» мали сюжети про В. Шекспіра і рідко програми про його творчість. Так, в контенті «Суспільного мовлення – UA: перший» ім'я драматурга згадувалося 13 разів, і всі ці

III. Шекспірівський дискурс

згадки, за винятком 4-х телевізійних матеріалів³, були контекстуальними⁴. Така ж ситуація на «5 каналі» – з 5-ти відеоматеріалів⁵ лише один сюжет був тематичний⁶; а

³ Американська шанувальниця Шекспіра виграла унікальну можливість заночувати у спальні Гамлета [Електронний ресурс] // Суспільне мовлення – UA: перший. – Режим доступу : <http://www.1tv.com.ua/news/world/78674>; «Оскар» книжці, «Легенда про піаніста» та трагедія Шекспіра. Книга.UA [Електронний ресурс] // Суспільне мовлення – UA: перший. – Режим доступу : <http://www.1tv.com.ua/video/13277>; Проект "Франко – не каменярь" [Електронний ресурс] // Суспільне мовлення – UA: перший. – Режим доступу : <http://www.1tv.com.ua/news/channel/82078>; У Шотландії знайшли перший фоліант п'єс Шекспіра [Електронний ресурс] // Суспільне мовлення – UA: перший. – Режим доступу : <http://www.1tv.com.ua/news/world/78181>.

⁴ Джеррі Макінтош: «Найважливіше у вивченні мови – задоволення» [Електронний ресурс] // Суспільне мовлення – UA: перший. – Режим доступу : <http://www.1tv.com.ua/news/channel/77505>; Класики світової літератури. Агата Крісті [Електронний ресурс] // Суспільне мовлення – UA: перший. – Режим доступу : <http://www.1tv.com.ua/news/announces/78535>; Павло Ар'є. Театральні сезони [Електронний ресурс] // Суспільне мовлення – UA: перший. – Режим доступу : <http://www.1tv.com.ua/video/13213>; Проект "Франко – не каменярь" [Електронний ресурс] // Суспільне мовлення – UA: перший. – Режим доступу : <http://www.1tv.com.ua/news/channel/82078>; Світлана Алексієвич: «Людське серце влаштоване складніше, ніж телевізор. І у цьому – вся надія». Книга.UA [Електронний ресурс] // Суспільне мовлення – UA: перший. – Режим доступу : <http://www.1tv.com.ua/news/channel/78387>; Світова класика українського походження [Електронний ресурс] // Суспільне мовлення – UA: перший. – Режим доступу : <http://www.1tv.com.ua/news/announces/79944>; Сергій Данченко. Спогади [Електронний ресурс] // Суспільне мовлення – UA: перший. – Режим доступу : <http://www.1tv.com.ua/video/14468>; Тримати руку на мистецькому пульсі [Електронний ресурс] // Суспільне мовлення – UA: перший. – Режим доступу : <http://www.1tv.com.ua/news/channel/78318>.

⁵ Андрухович: «Спочатку хорватський сценарій звільнення, а потім таки референдум». ЗА ЧАЙ. СОМ [Електронний ресурс] // 5 канал. – Режим доступу : <http://www.5.ua/interview/andrukhovych-spochatku-khorvatskiy-stsenarii-zvilnennia-a-potim-taky-referendum-za-chaicom-130182.html>; Іван Малкович: «Минулого року ми продали на 35 % більше книжок – це було здивування» [Електронний ресурс] // 5 канал. – Режим доступу : <http://www.5.ua/interview/ivan-malkovych-mynuloho-roku-my-prodaly-na-35-bilshe-knyzhok-tse-bulo-zdyvuvannia-106146.html>; «Ніколи Вкраїна не буде рабою московських катів»: сьогодні день народження Дмитра Павличка [Електронний ресурс] // 5 канал. – Режим доступу :

«24 канал» запропонував глядачам 5 відеосюжетів⁷, з яких 3 були тематичними⁸.

Засіб масової інформації	Сайт	Кількість згадок		
		2016 р.	2017 р.	2018 р.
День	day.kyiv.ua	25	32	19
Дзеркало тижня	dt.ua	13	6	4
Український тиждень	tyzhden.ua	5	1	1
24 канал	24tv.ua	5	–	–
5 канал	www.5.ua	5	–	–
Суспільне мовлення UA: перший	1tv.com.ua	13	–	–

<http://www.5.ua/kultura/sohodni-den-narodzhennia-dmytra-pavlychka-vydatnoho-ukrainskoho-poeta-126898.html>; Павло Ар'є, драматург: «Нам треба вибрати, у якому світі жити: російському, де панує контроль і консервація думки чи у європейському світі свободи» [Електронний ресурс] // 5 канал. – Режим доступу : <http://www.5.ua/interview/pavlo-arie-dramaturh-nam-treba-vybraty-u-iakomu-sviti-zhyty-rosiiskomu-de-panuie-kontrol-i-konservatsiia-dumky-chy-u-ievropeiskomu-sviti-svobody-103079.html>.

⁶ Раритетні збірки Шекспіра виставили на аукціон Christies's [Електронний ресурс] // 5 канал. – Режим доступу : <http://www.5.ua/video/rarytetni-zbirky-shekspira-vystavyly-na-auktsion-christies-112368.html>.

⁷ 10 українських музикантів, які прославилися на весь світ у 2015 році [Електронний ресурс] // 24 канал. – Режим доступу : http://24tv.ua/10_ukrayinskih_muzikantiv_yaki_proslavilisya_na_ves_svit_u_2015_rotsi_n646255; Національна опера України подарує шанувальникам світову класику [Електронний ресурс] // 24 канал. – Режим доступу : http://24tv.ua/natsionalna_opera_ukrayini_podaruye_shanuvaynikom_svitovu_klasiku_n683565; На аукціоні збірку Шекспіра продали за вражаючу суму [Електронний ресурс] // 24 канал. – Режим доступу : http://24tv.ua/na_auktsioni_zbirku_shekspira_prodali_za_vrazhayuchu_sumu_n689529; Порошенко закликав українців вивчити англійську [Електронний ресурс] // 24 канал. – Режим доступу : http://24tv.ua/poroshenko_zaklikav_ukrayintsiv_vivchiti_angliysku_n679781; Як Путін невдало пожартував з Керрі [Електронний ресурс] // 24 канал. – Режим доступу : http://24tv.ua/yak_putin_nevdalo_pozhartuvav_z_kerri_n671034 «День».

⁸ Національна опера України подарує шанувальникам світову класику ...; На аукціоні збірку Шекспіра продали за вражаючу суму ...; Порошенко закликав українців вивчити англійську ...

III. Шекспірівський дискурс

СТБ	www.stb.ua/ua	0	–	–
1+1	1plus1.ua	0	–	–
ICTV	ictv.ua/ua	0	–	–
Телеканал Україна	kanalukraina.tv/	0	–	–

Здебільшого про англійського драматурга говорилося в контексті нових театральних постановок на сцені українських театрів та в інтерв'ю з драматургами (Павло Ар'є), режисерами, оперними співаками (Павло Гунька) чи перекладачами (Дмитро Павличко).

У тематичних сюжетах йшлося про виступ принца Чарльза в ролі Гамлета на сцені з видатними британськими акторами; про американську шанувальницю Шекспіра, яка виграла унікальну можливість заночувати у спальні Гамлета; про раритетні фоліанти, які у Шотландії відшукала британський літературознавець та історик Емма Сміт, і які було виставлено на торги у будинку аукціонів Christie's та продано за 3,68 мільйона доларів; про новий переклад Ю. Андруховича трагедії «Ромео і Джульєтта» видавництва А-Ба-Ба-Га-Ла-Ма-Га. Серед телевізійних мовників лише «Суспільне мовлення – UA: перший» запропонував глядачам програму «Мистецькі історії»⁹, яка була присвячена творчості Вільяма Шекспіра, зокрема трагедії «Ромео і Джульєтта» в інтерпретаціях Петра Чайковського, Шарля Гуно, Сергія Прокоф'єва.

Інші ж телевізійні канали: СТБ, 1+1, ICTV, «Національний телеканал Україна» – жодним чином не згадали імені Вільяма Шекспіра у 2016 році.

Дослідницьке питання «чому?» = тобто чому рецепція В. Шекспіра в нашому телепросторі є такою незначною **що чисельно, що змістовно?** – буде не

⁹ Ромео і Джульєтта / Мистецькі історії [Електронний ресурс] // Суспільне мовлення – UA: перший. – Режим доступу : <http://www.1tv.com.ua/video/13579>.

риторичним. Окрім того, що втрачають мовники, не говорячи про В. Шекспіра? І що втрачаємо ми, глядачі?

По-перше, редакційна політика комерційного мовника зосереджена на інформуванні та розважанні (information + entertainment = infotainment), на тих сюжетах і передачах, які збільшують рейтинг глядацьких симпатій, у висліді формуючи споживацьке суспільство. І лише суспільне мовлення, ставить собі за мету інформувати і водночас навчати через освітні передачі, забезпечуючи адекватну інформаційну картину світу, формуючи критичний світогляд аудиторії. Ця модель біполярного мовлення є узвичаєною практикою всіх демократичних країн. Однак варто зазначити, що суспільне мовлення в Україні щойно на початковому етапі свого становлення.

По-друге, в Україні, як і в інших пострадянських країнах, телебачення залишається найбільш масовим джерелом інформації, якому аудиторія віддає перевагу, що більше, якому довіряє, на відміну від преси чи радіо. Це засвідчують результати всеукраїнського опитування громадської думки, який провів Київський міжнародний інститут соціології (КМІС) у жовтні 2014 року. Згідно з результатами дослідження, 83,5 % українських громадян зазначили, що джерелом новин, з яких вони дізнаються про ситуацію в державі, є українське телебачення, 81,5 % респондентів в цілому довіряють українському телебаченню¹⁰. Такий кредит довіри міг би бути використаний як освітня платформа, яка сприяє формуванню мислячої аудиторії, натомість мотивація в телевізійного мовника і його власника цілком інша (прибуток + маніпуляція).

По-третє, телебачення є явищем масової комунікації, що має сугестивний характер. З'ясуємо

¹⁰ ЗМІ та довіра до українських і російських ЗМІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=425&page=1>.

III. Шекспірівський дискурс

спершу сутність дефініцій. За визначенням, масова комунікація – це «процес розповсюдження інформації (знань, духовних цінностей, моральних і правових норм тощо) за допомогою технічних засобів (преса, радіо, кінематограф, телебачення) на чисельно велику аудиторію, яка розташована в різних місцях»¹¹. Інформація як складова масовокомунікаційного процесу є тотожною культурі, на чому наголошує дослідник Б. Фірсов. Зокрема він пише, що «інформація розглядається тут [в процесі масової комунікації – *О. К.*] як поєднання знань, цінностей і норм, а її розповсюдження прирівнюється до розповсюдження культури»¹². Відтак це ще один аргумент на користь того, що засоби масової інформації і комунікації мали б активніше артикулювати шекспірівський дискурс.

Що стосується сугестії, то це процес впливу на психічну сферу людини, пов'язаного із зниженням свідомості й критичності у сприйманні та реалізації зовнішньої інформації, з відсутністю бажання її зрозуміти, проаналізувати і оцінити, з довірою до джерела інформації. Зокрема цим джерелом, за визначенням Л. Орбан-Лембрик, є засоби масової інформації як один із різновидів комунікативного впливу¹³.

Відтак вибір з боку аудиторії (сугеренда) того чи іншого сугестора, тобто того чи іншого каналу телебачення, має вирішальне значення для формування картини світу, а також для соціалізації. Адже формування спільних поглядів на життя, мораль тощо є доконечно необхідне будь-якій людині, оскільки це механізм, який

¹¹ Философский словарь. – М. : Политиздат, 1972. – С. 229.

¹² *Иванов В.Ф.* Массовая коммуникация / В. Ф. Иванов. – К. : Академия Украинской прессы, Центр свободной прессы, 2013. – С. 81.

¹³ *Орбан-Лембрик Л.Е.* Соціальна психологія: Підручник: У 2-х кн. Кн. 1: Соціальна психологія особистості і спілкування / Л. Е. Орбан-Лембрик. – К. : Либідь, 2004. – 574 с.

дозволяє їй бути присутньою в соціумі, не загубитися у ньому. Що більше, вибір сугестора людина робить, можна сказати, добровільно, без відкритого примусу чи застосування репресивних механізмів, оскільки в психічній структурі кожної особистості присутній природний механізм масовізації. Однак найважливішим є те, що у процесі масовізації можна впливати на свідомість і поведінку мас. Питання полягає лише у тому, яким буде цей вплив і якою буде ця зміна: конструктивною чи деструктивною? Якщо українські телевізійні мовники не говорять про Вільяма Шекспіра, то в тієї аудиторії, сугестором якої він є, у її картині світу В. Шекспір не присутній жодним чином.

У цьому контексті варто згадати італійського дослідника Джованні Сарторі, автора численних праць на тему культурних трансформацій нашої доби, публіциста однієї з провідних італійських газет “Corriere della Sera”. У праці “Homo Videns”¹⁴ він досліджує наслідки змін у сучасному світі, які спричиняє телебачення. Зокрема автор зауважує, що людина занурена в культуру образу, тобто у світ вражень, втрачає здатність жити у світі слова – тобто роздумів. Джованні Сарторі пише, що особа з істоти *homo sapiens* (людина розумна) поступово перетворюється у нову істоту, котру за аналогією можна було би назвати *homo videns* (людина відео)¹⁵. Телебачення стає не лише засобом комунікації, але також засобом, що генерує новий антропос. Новий, однак, це не означає, що кращий тип людини. Витворюється нова «культура образу» (картинки). Втім, культура передбачає знання, а цей новітній феномен атрофує і збіднює культуру як систему універсальних цінностей і смислів. Електронна технологія продукує уніфікацію. Жан

¹⁴ *Sartori G. Homo videns. Televisione e post-pensiero / G. Sartori. – Roma – Bari, 1999. – 162 p.*

¹⁵ *Ibid. – P. 5-8.*

III. Шекспірівський дискурс

Бодріяр з цього приводу сказав, що «Інформація замість того, щоб трансформувати масу в енергію, продукує більше маси»¹⁶.

Відтак для *homo videns* все стає візуалізованим. Однак, запитує Джованні Сарторі, що відбувається з тим світом, що не потрапляє в об'єктив? Окрім того, автор розмірковує над питанням домінування образу над мисленням (рефлексією), що «несе бачення без розуміння»¹⁷. Адже за М. Гайдеггером, «мова – це дім буття». Відтак, застерігає італійський дослідник, «мова – це не тільки засіб спілкування, але і мислення. Ми міркуємо над категоріями яких не бачимо, однак це не означає, що їх не існує»¹⁸. А у випадку *homo videns* – усе зводиться до візуалізації. Відтак, якщо глядач щось бачить на власні очі, це сприймається майже як абсолютна правда. Адже картинка-образ брехати не може, бо вона є такою, якою вона є. Однак телебачення апелює передовсім до емоцій, а не до рефлексій, воно ґрунтується на ірраціональному первені. Тому, висновує Джованні Сарторі, телебачення може брехати, фальшувати правду. Адже, з одного боку, те, що глядач бачить, завжди є частково фальшивим у сенсі деконтекстуалізації. А з іншого – телебачення редукує картину світу. Якщо людина з вулиці не знає нічого про світ, зауважує італійський дослідник, то, очевидно, сама по собі вона ним не зацікавиться. Аби полюбити музику, людина мусить про неї знати, в іншому випадку Бетховен буде галасом. Таким чином, особа, яка не розпоряджається відповідним обсягом інформації, не вловлює сенсу. Спрацьовує формула *NON VIDI? ERGO NON EST!* – Не показують? Отже, не існує!¹⁹.

¹⁶ Ibid. – P. XVI.

¹⁷ Ibid. – P. 5-8.

¹⁸ Ibid. – P. 6.

¹⁹ Ibid. – P. 62.

Тому, повертаючись до питання, яким чином Вільям Шекспір присутній у свідомості українського глядача, «що» аудиторія довідалася про англійського драматурга, приходимо до висновку, що образ В. Шекспіра таки спрощено і деформовано за схемою «попит породжує пропозицію». Замість того, аби розширювати світоглядні горизонти глядача, аби «сприяти органічному входженню-вростанню [цінностей – *О. К.*] у смислові мережі культури»²⁰, телевізійний мовник радше задовольняє невибагливі його смаки і потреби, наголошуючи приміром на вартості проданих фоліантів, звужуючи картину світу і нівелюючи систему вартостей, натомість формує «дискурс цинічного розуму» маргінальної людини. Тоді як тексти Вільяма Шекспіра є універсальним антидотом до цинізму. І лише поодинокі передачі чи сюжети сказали щось нове і цікаве про В. Шекспіра, формуючи і збагачуючи культурну свідомість глядача.

Б. Рецепція Гамлета як екзистенційний досвід метанойї

Перша презентація і рецепція фільму «Hamlet Forever» із циклу кінопроекту «Метанойя», яку реалізувала харківська студія «Док.Кіно.Трансформація» відбулися в рамках Міжнародної наукової конференції «Вільям Шекспір і дискурс вигнання» у вересні 2016 року. В ефірі загальнонаціонального мовлення, зокрема на каналі «Еспресо TV» цей фільм з'явився в лютому 2017 року. Сам проект за задумом автора і продюсера Володимира Чистіліна складається з десяти екранізованих бесід-інтерв'ю з філологом та священником Віктором Маринчаком довкола вічних питань, які свого часу були

²⁰ Кісь Р. Сенс сенсотворення. Впровадження до нової філософії смислу / Р. Кісь. – Львів : Афіша, 2013. – С. 220.

III. Шекспірівський дискурс

порушені в текстах світової та української класичної літератури, як-от трагедія «Гамлет» В. Шекспіра, «Фауст» Й.В. Гете, «Злочин і кара» Ф. Достоевського, «По кому подзвін» Е. Гемінгвея, «Гріх» В. Винниченка, «Камінний господар» Лесі Українки та ін.

Цикл «Метанойя» за жанром можна було б спробувати окреслити як «ріка», за аналогією з літературним жанром роман-ріка (який свого часу запропонував Ромен Роллан для циклу своїх творів «Жан-Крістоф»), що структурно складається з кількох самостійних творів, пов'язаних ідейним задумом, сюжетом і персонажами. У контексті кінопроекту спільною є ідея саме «метанойї» (у перекладі з грецької – зміна розуму) – ідея духовної трансформації людини. У рефлексіях Віктора Маринчака, метанойя – це переворот, покаяння, вихід зі сфери свідомості у ноосферу, у сферу трансценденції.

У час «цинічного розуму» людське в людині присипляється усіма модерними технічними засобами. Люди відчужуються не лише від своїх близьких, а й доволі часто від самих себе, не заглиблюючись у складні питання буття.

Жива актуальність «Гамлета» розгортається у різних формах духовного життя: у театрі, у кіно, у радіовиставах, у наукових філологічних, мистецьких текстах. Завдання будь-якого художнього твору полягає не лише у тому, аби розкрити тему, виписати характери героїв, розгорнути сюжет, реконструювати ту чи іншу історичну епоху, а порушити вічні питання, які задають власну систему духовних координат не тільки на рівні тексту, а на рівні життя людини. Відтак велич і значення текстів Вільяма Шекспіра полягають передовсім у тому, який вплив вони здійснюють на свідомість читача-глядача-слухача, коли ідеї та рефлексії знаходять відгук на духовному рівні, спричиняючи зміни екзистенційного

характеру. Як зауважує українська дослідниця Марія Габлевич: «Шекспірові тексти є філо- чи радше, теософськими в повному значенні цього слова, бо він осягнув розуміння того, що найменша частка нашого єства і нашого буття не існує незалежно від єства і буття Всесвіту, тому кожен вчинок і кожне слово непомітно впливає на довкілля людини так само, як довкілля впливає на людину. Відповідно, його тексти вчать, як здобувати мудрість життя при отакій тісній взаємозалежності – аби своїм словом-кроком-учинком не зло-чинити. Його тексти вчать віри у Бога-Добро і розуміння його як правдивого розуміння природи – в тім числі, природи людської»²¹.

Тому фільм «Hamlet Forever» – це не лише спроба нового перепрочитання-інтерпретації тексту Вільяма Шекспіра, це можливість зустрічі, а відтак діалогу із самим собою. Остання, тобто зустріч із собою, є найважчим, найдовшим екзистенційним шляхом кожного з нас. Як казав Сенека, «поспішай до мене, але насамперед – до себе!» Англійський драматург, на думку М. Габлевич, «учить, що шлях духовного пошуку – це шлях не просто пізнання нашої природи, а вдосконалення її, – шлях Самовдосконалення»²². Тому драма «Гамлет» і є тим рубежем, що спонукає нас зупинитися і таки зустрітися з собою.

А що означає зустрітися з собою? Це далеко не риторичне запитання. Коли відбувається ця екзистенційна зустріч? У якому віці? З яким із наших трьох станів Я, за Еріком Берном: з дитиною, дорослим чи батьком? З якою архетипною фігурою, за Карлом-Густавом Юнгом, Персоною, Тінню чи Самістю?

²¹ Габлевич М. Світло Шекспірового храму: Статті. Переклади / Марія Габлевич. – Дрогобич : КОЛО, 2016. – С. 20-21.

²² Там само. – С. 22.

III. Шекспірівський дискурс

Можливо, ця зустріч відбувається тоді, коли людина на шляху до власної цілісності, коли переживає межовий досвід, коли їй доводиться робити екзистенційний вибір, коли доводиться творити власний життєпростір, який виламується з усталеної суспільної системи незалежно від того, чи то епоха Середньовіччя, Ренесансу, Класицизму чи Постмодернізму. Адже людина у своїй проблемності завжди і скрізь однакова, змінюються лише декорації часу і простору. А Гамлетівське «бути чи не бути?» залишається вічно актуальним. Тому ця Шекспірова драма залишається відкритим текстом з можливістю множинної читацької та екзистенційної інтерпретації, яка дозволяє «глянути на власне ЄСМЬ – власну СУТЬ...»²³.

Ми достеменно не знаємо, на що спроможні у певний момент життя: на подвиг, вірність, життя, смерть, зраду, підступ, добро, зло, правду, кривду, совість, честь, безчестя, обов'язок, гідність, відповідальність, самоповагу – на те чи станемо, врешті-решті, героєм чи антигероєм для самих себе. Гамлетівські питання актуалізуються щойно тоді, коли приймаємо виклик долі. Як зауважив на презентації отець Віктор Маринчак, «маючи перед собою екзистенційний досвід Гамлета, готуйся до того, що ти будеш відповідати за кожний крок...» А відтак вибирати свідомо чи не завжди свідомо власну долю. Чи була доля Гамлета чи конкретно кожного з нас наперед визначена? Хто чи що спричиняє цю напередданість? Одне з онтологічних питань, на яке людина віками шукає відповіді на рівні міфологічних, релігійних, філософських ідей – від античної Мойри (справедливість), «Тюхе»–«Фортуни» (вдача, випадок), «Фатуму» (як необхідний присуд долі) до Провидіння тощо. І які б раціональні чи ірраціональні тлумачення ми

²³ Там само. – С. 18.

не обирали, існує те, що Гете назвав потаємною загадковою силою, «котру всі відчувають, яку неспроможний пояснити жоден філософ і від якої релігійна людина старається відмежуватися кількома утішними словами»²⁴.

Однак не лише напередзаданість визначає людську долю, людина щоразу визначає її через власний вибір. «Рефлексія внутрішнього світу людини (тобто духовність) приймає етичну форму особистісної специфіки людяності взагалі саме тому, що вона починається з обранням суб'єктом свого власного образу та місця в житті. Навіть доля людини, при всій своїй напередзаданості, починається з вибору людини своєї ролі, яка задає потім життєву траєкторію вже внаслідок цього вибору»²⁵. У підсумку кожен виробляє власну екзистенційну формулу пасивності чи активності, як-от: «самому стояти» (Стефанік)²⁶, «своїм життям до себе дорівнятись» (Леся Українка)²⁷, «самособоюнаповнення» (Стус)²⁸.

Так Гамлет творить нову концепцію людини, яка розгортає власну долю, яка обирає внутрішню свободу, яка живе у власній системі координат, яка через сумнів, вагання, роздуми, страх, муки совісті, виходить у сферу метаноїї.

²⁴ Цит. за: *Аверинцев С. Судьба* / Сергей Аверинцев // *Собрание починений. София-Логос. Словарь* / [Под ред. Н. П. Аверинцевой и К. Б. Сигова]. – К. : ДУХ І ЛІТЕРА, 2006. – С. 409.

²⁵ *Кримський С. Запити філософських смислів* / Сергій Кримський. – К.: ПАРАПАН, 2003. – С. 41.

²⁶ *Коцюбинська М.Х. Книга Споминів* / М. Коцюбинська. – Х. : Акта, 2006. – С. 89.

²⁷ *Українка Леся. Лісова пісня* / Леся Українка // *Вибране* / [упорядкув. текстів, передм., підготов. комент., прим. та навч.-метод. матеріалів Л. Мірошниченко]. – К. : Школа, 2003. – С. 193.

²⁸ *Стус Д. Василь Стус: життя як творчість* / Дмитро Стус. – К. : Факт, 2005. – С. 6.

III. Шекспірівський дискурс

У фільмі «Hamlet Forever» дуже влучно й актуально в реаліях сучасної українсько-російської війни відчитується пересторога, застереження в рефлексіях отця Віктора Маринчака стосовно долі людини, її незворотної екзистенційної зміни після того, як вона позбавляє життя іншу людину... Вчинок, який змушує людину зустрітися із власним сумлінням-совістю. «Саме Совість ставить перед стопою нашої Волі-Will певну Межу, нагадуючи, що ми не одні в цьому світі, що ми не всемогутні, і що може бути крок безповоротний, переступ Межі без вороття»²⁹. Саме тому текст Гамлета має потужний психотерапевтичний ефект.

Відтак фільм «Hamlet Forever», як і власне Шекспірова драма, ставлять перед нами непроминальні питання, розгортання смислу яких дозволяє «мислячій душі» не просто жити, а таки відБУТИся.

В. Шекспір в українських друкованих мас-медіа

В опінієтворчих друкованих засобах масової інформації, які є об'єктом нашої наукової розвідки, а це загальнонаціональна щоденна газета «День», міжнародний громадсько-політичний тижневик «Дзеркало тижня», журнал «Український тиждень», постать В. Шекспіра подана багатогранно і різнопланово. Дані, що наведені у згаданій таблиці, дозволяють зробити деякі попередні висновки. Що концептуально, що квантитативно згадки про Шекспіра у загальнонаціональних виданнях дозволяють стверджувати, що ім'я англійського драматурга не просто присутнє, воно активно маркує координати читацької свідомості цінностями і смислами універсального характеру.

²⁹ Габлевич М. Спільне знання совісті (З історії культивування образу: від реалії і символу до стереотипу) // Світло Шекспірового храму: Статті. Переклади / Марія Габлевич. – Дрогобич : КОЛО, 2016. – С. 24.

За 2016 рік, приміром у газеті «День» близько 14-ти разів з'являлося ім'я Вільяма Шекспіра у різних контекстах, паралелях та інтерпретаціях. Левова частка публікацій припадає, звісно, на тему театру і нових постановок шекспірівських п'єс, як-от «Зараз світ стурбований перспективою нової тиранії»³⁰ (інтерв'ю з грузинським режисером А. Варсімашвілі, який поставив на сцені театру І. Франка «Річарда III»). До слова, редакція підготувала публікацію за місяць до прем'єри і якісну рецензію на виставу опісля «Чим розум зайнятий? Нова вистава франківців «Річард III» як історія самовивищення і самознищення»³¹. Чи, приміром, публікація «Глухий кут...»³² про першопрочитання «Зимової казки» Шекспіра як моделі відносин Україна – Росія на сцені Львівського театру імені Леся Курбаса в інтерпретації режисера Євгена Худзика, сценариста і художника костюмів Мінгли Вонг.

Доповнює театрознавчий пласт текстів газети «День» аналітична стаття «Шекспір в Україні»³³, яка дозволяє читачеві відстежити історію присутності п'єс великого англійця на сцені українського театру. Зокрема з цієї публікації ми довідуємося, що 1920 року Лесь Курбас вперше поставив «Макбета» в перекладі

³⁰ *Дишкант В.* Зараз світ стурбований перспективою нової тиранії / В. Дишкант // День. – 2016. – 6 квіт. – Режим доступу : <https://day.kyiv.ua/uk/article/kultura/zaraz-svit-sturbovaniy-perspektyvoyu-novoyi-tyraniyi>.

³¹ *Козарева Т.* У Львові відбудеться Міжнародний фестиваль музичного мистецтва "Віртуози" / Т. Козарева // День. – 2016. – 16 трав. – Режим доступу : <https://day.kyiv.ua/uk/news/160516-u-lvovi-vidbudetsya-mizhnarodnyy-festyval-muzychnogo-mystectva-virtuozu>.

³² *Чужинова І.* Глухий кут... У Львівському театрі ім. Леся Курбаса здійснили першопрочитання «Зимової казки» Шекспіра як модель відносин Україна – Росія / І. Чужинова // День. – 2016. – 8 квіт. – Режим доступу : <https://day.kyiv.ua/uk/article/kultura/gluhyy-kut>.

³³ *Заболотна В.* Шекспір в Україні. Важко ставити класика, але необхідно, щоб зрозуміти самих себе / В. Заболотна // День. – 2016. – 6 квіт. – Режим доступу : <https://day.kyiv.ua/uk/article/kultura/shekspir-v-ukrayini>.

III. Шекспірівський дискурс

П. Куліша силами Київського драматичного театру в Білій Церкві. (Ця дата в історії українського театру є символічною, оскільки традиційно вважається, що саме Шекспір є ознакою повноліття театру.)

Як зазначає автор статті, «Курбас почав із «Макбета». В той час – початок 1920-х, «воєнний комунізм» і смерть Леніна – він ставить виставу про владу, спровоковану відьомським кодлом, владу, здобуту підступом, вбивствами, трупами невинних родичів і дітей, зрадою друзів. Цій владі у виставі протистоїть охоронець замкових воріт (з крихітного епізоду Л. Курбас робить наскрізну постать, проводить через весь сюжет). Воротар – народ, доля – не тільки охороняє ворота, тобто вихід на свободу, він блазнює, перекидається на єпископа, коронує цілу чергу можновладців, тут же стинає їм голови і вільно спілкується з глядачами в залі на теми свіжих газет»³⁴. Такі авторські тлумачення дозволяють читачам переглядати/пізнавати епоху 20-х років ХХ ст., бачити в ній ті знакові постаті, які творили каркас модернізму в історії української культури, а відтак зв'язувати нитку історії культурної пам'яті між поколіннями, забезпечувати трансмісію культурних смислів національного та універсального масштабу.

У цьому контексті варто згадати працю канадської дослідниці Ірини Макарик «Перетворення Шекспіра: Лесь Курбас, український модернізм і радянська культурна політика 1920-х років»³⁵, у якій авторка, розмірковуючи про вплив Шекспіра, як аргумент

³⁴ *Заболотна В.* Шекспір в Україні. Важко ставити класика, але необхідно, щоб зрозуміти самих себе / В. Заболотна // День. – 2016. – 6 квіт. – URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/kultura/shekspir-v-ukrayini>.

³⁵ *Макарик І.* Перетворення Шекспіра: Лесь Курбас, укр. модернізм і рад. культ. політика 1920-х років / І. Макарик; авториз. пер. з англ. М. Климчук. – К. : Ніка-Центр, 2010. – 348 с.

використовує думку Константина Біда: «питання впливу Шекспіра на слов'янський світ за своєю важливістю вивищується над усіма іншими питаннями стосовно західних впливів на культурне і мистецьке життя цих націй»³⁶.

Значущість і наслідки впливу текстів англійського драматурга радянська влада дуже добре усвідомлювала, тому дозволяла лише ті вистави, які не становили для неї політичної загрози, про що свідчить історія українського «Гамлета», точніше його заборона на театральних сценах. Автор уже згадуваної статті «Шекспір в Україні» з цього приводу зауважує, що: «Радянська влада від початку не хотіла, щоб широкі маси замислювалися, міркували, обдумували суть реалій. Особливо в такій самодостатній землі, як Україна. І в 1930–1940 роках нам відмовили в праві виставляти трагедію. Скажімо, ввічливо відмовили заньківчанам. Сам К. Станіславський негативно відгукнувся на їхнє запрошення поставити «Гамлета», вважаючи, що це надто складно для молодого театру (Московський художній театр сам зазнав творчої поразки в цій постановці). Заньківчани одержали дозвіл на «Отелло» (1926). Чом би й ні? – п'єса про ревності, емоційні сплески, страждаючу героїню, трагічну помилку героя. <...> «Отелло» грали в Україні доволі часто. <...> А «Гамлет» з'явився в Україні лише під час фашистської окупації Львова. Виставу втілили учні Л. Курбаса – Й. Гірняк (режисура) та В. Блавацький (Гамлет). Йшла вона, щоправда, без епілогу, сцени з Фортінбрасом, та іншими вилученнями тексту. Ну та хто ж не скорочував багатослівного Шекспіра. Це була вистава часів світової війни про одинака, який сам гідно протистояв усьому світові. Але ту виставу довгий час взагалі не згадували в історії театру, наче її не було. Першовідкриттями

³⁶ Там само. – С. 18.

III. Шекспірівський дискурс

«Гамлета» на українській сцені вважали вистави середини п'ятдесятих. У Львові (1957) здійснив давню мрію заньківчан учень Леся Курбаса Борис Тягно з Олександром Гаєм»³⁷.

Ця розлога цитата не лише інформує читача про дату постановки «Гамлета» в історії українського театру. Вона виразно пояснює і прояснює взаємини метрополії в особі Росії (Радянського Союзу) і України (колонії), штучну модель старшого і молодшого брата, панівний імперський комплекс і недозволенність бути собою, модель формування колоніальних стереотипів. Українцям не дозволено ставити «Гамлета», особливо тоді, коли російським режисерам це не вдалося. Це класичний зразок взаємин метрополії і колонії. Згодом колоніальний стан суттєво впливає на національний характер, одна з рис якого – негативне уявлення народу про себе, негативний самообраз (self-image). Так, досліджуючи стан колективної свідомості в Україні, американський професор Оксана Грабович зауважує: «Негативний самообраз твориться впродовж певного доволі тривалого часу шляхом проектування негативних якостей колоніальної влади (суспільства) на об'єкт колонізації»³⁸. Сприймавши негативні проєкції домінуючої культури, поневолена нація починає відчувати комплекс неповноцінності, наприклад, феномен малоросійства («старший брат», «молодший брат», безісторичність, безсвідомість і т. ін.). Відповідно «малоросійство» трансформується у компроміс між служінням Російській імперії і побутовим патріотизмом зі всіма наслідками як для культурного, так і суспільно-політичного життя. Тому постановка Шекспіра, зокрема «Гамлета», була спробою опору в особі українського театру, прикладом долання

³⁷ Заболотна В. Шекспір в Україні ...

³⁸ Грабович О. Патологія спадщини / Оксана Гарбович // Березіль. – 1994. – Ч. 9-10. – С. 146.

колоніальних стереотипів, відповіддю внутрішньо нескореної нації, заявою бути собою.

Продовженням шекспірівської теми на шпальтах «Дня» стала публікація «На орбіті Шекспіра»³⁹ як відгомін на спецпроект «Shakespeare. Shake the Spirit», що мав на меті «струсити дух», а точніше усталені штампи щодо ілюстрацій творів Шекспіра, і був представлений на VI Міжнародному фестивалі «Книжковий Арсенал». Яскрава кольорова візуалізація, що супроводжувала статтю, дозволила читачам газети заочно побувати на виставці і у такий спосіб долучитися до шекспірівського дискурсу.

І доповнює цей цикл публікацій масштабна (як для друкованого видання) розвідка В. Скринченка «Історичні містифікації Вільяма Шекспіра» з фаховими покликаннями на авторитетні джерела шекспірознавців, яку автор вибудовує довкола питання: ким був Вільям Шекспір насправді?⁴⁰ Ця стаття, на нашу думку, є інтелектуальною провокацією в позитивному сенсі, оскільки вона не стільки пояснює ким був В. Шекспір, скільки стимулює читацьку свідомість до самостійного пошуку відповіді, читаючи тексти великого драматурга та дослідження про нього.

Завершила газета «День» 2016 рік розлогою театральною рецензією «Хроном Шекспіра із Полонини» на згадану вище виставу «Зимова казка», в якій читач/глядач має змогу прожити п'ять дій, п'ять епох: від Княжої доби, Козаччини, царату, новітніх часів і аж до

³⁹ Прокопенко М. На орбіті Шекспіра. До 400-річчя від дня смерті геніального драматурга клуб ілюстраторів Pictoric представив 24 плакати до його п'єс / М. Прокопенко // День. – 2016. – 21 квіт. – Режим доступу : <https://day.kyiv.ua/uk/photo/na-orbiti-shekspira>.

⁴⁰ Скринченко В. Історичні містифікації Вільяма Шекспіра / В. Скринченко // День. – 2016. – 28 квіт. – Режим доступу : <https://day.kyiv.ua/uk/article/istoriya-i-ya/istorychni-mistyfikaciyi-vilyama-shekspira>

III. Шекспірівський дискурс

сьогодення. Ця вистава про сенс життя, любов і ненависть, про непроминальне і те, що болить, про те, що «спонукає саме інтуїтивно орієнтуватися в потоці швидкоплинного та вічного, персонального і загальнолюдського, національного і планетарного»⁴¹.

Решта згадок імені В. Шекспіра того року мали контекстуальний характер. Приміром, у публікації «Драч політичний» з нагоди 80-річчя поета і політика, характеризуючи політичну діяльність шістдесятника, її автор зазначив, що «для комуністичної влади він став проповідником бунту, руйнівником, здавалося б, вічних істин і канонів, сказати б, войовничим і шкідливим Паком, лукавим лісовим духом з п'єси Вільяма Шекспіра "Сон в літню ніч"»⁴².

У 2017 році газета «День» 32 рази писала про британського драматурга. І тут, насамперед, варто згадати публікації на тему театральної премії «Київська пектораль»⁴³, де переможцем у номінації «Краще виконання чоловічої ролі» став Богдан Бенюк – за роль Річарда III в однойменній виставі режисера Автанділа Варсімашвілі (Національний академічний драматичний театр ім. Івана Франка). Водночас газета інформувала аудиторію і про театральні події за кордоном Приміром, О. Чепалов у статті «Старі фасади – нові ідеї»

⁴¹ *Кужельний О.* Хроном Шекспіра із Полонини / О. Кужельний // День . – 2016 .– 21 груд. – URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/kultura/hronom-shekspira-iz-polonynu-0>.

⁴² *Шаповал Ю.* Драч політичний / Ю. Шаповал // День. – 2016. – 13 жовт. – URL:<https://day.kyiv.ua/uk/article/istoriya-i-ya/drach-politychnyy>.

⁴³ *Кужельний О.* Вічно молоде чудо / О. Кужельний // День. – 2017. – 27 берез. – URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/kultura/vichno-molode-chudo>; *Кужельний О.* В столиці нагородили переможців театральної премії «Київська пектораль» / О. Кужельний // День. – 2017. – 28 берез. – URL: <https://day.kyiv.ua/uk/photo/v-stolyci-nagorodyly-peremozhciv-teatralnoyi-premiyi-kyuyivska-pektoral>; *Поліщук Т.* Київській пекторалі – 25! / Т. Поліщук // День. – 2018. – 20 квіт. – URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/kultura/kyuyivskiy-pektoral-25>.

запропонував огляд театральних вистав Кракова, зокрема постановки трагедії «Ромео і Джульєтта» на сцені Театру драми імені Ю. Словацького⁴⁴.

У статті Д. Десятирика «Шум і лють»⁴⁵ згадувалася екранізація трагедії Шекспіра «Макбет» 1957 року у фільмі майстра японського кіно Акіри Куросави «Трон у крові». Зокрема, майстерно порівнюється сюжет Шекспіра та адаптований варіант Куросави з візуальною естетикою театру Но, сюжетом та діалогами середньовічної Японії. Така кроскультурна і кростемпоральна мандрівка надала можливість читачеві побачити і зрозуміти актуальність шекспірівських ідей навіть поза європейським контекстом.

У 2018 році на шпальтах газети «День» ім'я В. Шекспіра було згадано 19 разів – у різних контекстах, часом розлогою тематичною публікацією, а часом фрагментарно. Розпочався рік з огляду театральної постановки лялькового «Гамлета» у Львівському театрі «І люди, і ляльки» (режисер Олексій Кравчук)⁴⁶.

Згадується принц датський і в подорожньому нарисі «Навколо протоки Ересунн»⁴⁷, де автор, описуючи Данію, говорить про замок Кронборг у Гельсінгері, який називають замком Гамлета. Саме там розгортаються події, зображені у трагедії В. Шекспіра. У такий спосіб редакція газети «День» формує читацькі смаки: невимушено, через мандри, маркуючи не лише місця, які варто відвідати, але й тексти, які необхідно знати.

⁴⁴ Чепалов О. Старі фасади – нові ідеї / О. Чепалов // День. – 2017. – 26 лип. – URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/kultura/ctari-fasady-novi-ideyi>.

⁴⁵ Десятирик Д. Шум і лють / Д. Десятирик. – URL: <https://day.kyiv.ua/uk/blog/kultura/shum-i-lyut>.

⁴⁶ Липківська А. Кав'яр для обраних / А. Липківська // День. – 2018. – 10 січ. – URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/kultura/kavyar-dlya-obranyh>.

⁴⁷ Плахта Д. Навколо протоки Ересунн / Д. Плахта // День. – 2018. – 20 квіт. – URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/podorozhi/navkolo-protoky-eresunn>.

III. Шекспірівський дискурс

Тижневик «Дзеркало тижня» також активно долучився до формування медіабразу В. Шекспіра: в друкованій версії за період 2016–2018 рр. було 23 публікації, що пов'язані з його ім'ям (див. таблицю).

Так, текст-звернення Девіда Кемерона про початок глобальної програми «Шекспір живе»⁴⁸ розпочав рецепцію Шекспіра, що знайшло своє продовження в огляді театральних вистав «Грядуть "Герої": топ-10 українських вистав 2016-го»⁴⁹, в концептуальному інтерв'ю з британським режисером Джонатаном Банатвала «Шекспір попереджав політиків про ціну їхніх танків і бомб»⁵⁰, в якому йшлося про постановку п'єси «Троїл і Крессіда» у Київському театрі на Подолі, а також в оригінальному есе «Люди великого часу»⁵¹, де автор роз'яснює читачам причини загадкового хронологічного збігу дат смерті Вільяма Шекспіра і Мігеля де Сервантеса – 23 квітня 1616 року. (Ця дата в Юліанському календарі, за яким на той час жила Британія, хронологічно співпадає з датою в Григоріанському календарі, яким послуговувалася Іспанія.)

Остання публікація про Вільяма Шекспіра на шпальтах «Дзеркала тижня» у 2016 році мала назву

⁴⁸ Стартує глобальна програма «Шекспір живе» // Дзеркало тижня. – 2016. – 5 січ. – URL: http://dt.ua/CULTURE/startuye-globalna-programa-shekspir-zhive-195877_.html.

⁴⁹ Вергеліс О. «Грядуть Герої»: топ-10 українських вистав 2016-го / О. Вергеліс // Дзеркало тижня. – 2016. – 15 січ. – URL: http://gazeta.dt.ua/CULTURE/gryadut-geroyi-top-10-ukrayinskih-vistav-2016-go-_.html.

⁵⁰ Константинова К. Британський режисер Джонатан Банатвала: "Шекспір попереджав політиків про ціну їхніх танків і бомб" / К. Константинова // Дзеркало тижня. – 2016. – 15 січ. – URL: http://gazeta.dt.ua/CULTURE/britanskiy-rezhiser-dzhonatan-banatvala-shekspir-poperedzhav-politikiv-pro-cinu-yihnih-tankiv-i-bomb-_.html.

⁵¹ Курбатов С. Люди великого часу / С. Курбатов // Дзеркало тижня. – 2016. – 22 квіт. – URL: http://gazeta.dt.ua/history/lyudi-velikogo-chasu-do-400-richchya-z-dnya-smerti-migelya-de-servantesa-saavedri-i-vilyama-shekspira-_.html.

«Буденне зло»⁵² і містила якісну рецензію на постановку «Річарда III», здійснену режисером Рупертом Гулдом у лондонському Almeida Theatre. Цю виставу українські глядачі мали нагоду переглянути на кіноекрані завдяки підтримці Британської Ради. А завдяки професійній рецензії О. Вергеліса, театрального критика і мистецького оглядача, читачі газети змогли побачити не лише історію лиходія Річарда Глостера (роль якого зіграв Рейф Файнз), а й історію сучасного політика, який чинить буденне зло. «Буденне зло сидить, мабуть, у кожному «тихому» маніпуляторі-інквізиторі, – пише автор статті, – бо такий політик – диявол. Розкопали могилу, випустили горе. І світ перевернувся не від вибуху, а від буденного зла»⁵³. А зла у світі чимало, і текст Шекспіра стає текстом-натяком на сучасні реалії, зокрема, як зауважує О. Вергеліс, «продовженням російського сліду в британському «Річарді III» стане сцена з катами, коли перед збройовим залпом вони підірвуть англійську благодать чистим російським: «Готовсь! Огонь!..»⁵⁴. Тому як вистава, так і відгук у масмедійному просторі спонукають читача/глядача рефлексувати і чинити опір банальному злу на рівні індивідуального чину.

Рецензії на вистави «Гамлета» на шпальтах «Дзеркала тижня» 2017 року складають окремий корпус текстів, власне, триптих, О. Вергеліса. Ці тексти відображають і новизну режисерської інтерпретації шекспірової трагедії, і перенесення проблематики в новий/інший часопростір, і, звісно, вічне питання «бути чи не бути?». Так, публікація «Західний Гамлет: перший

⁵² Вергеліс О. Буденне зло / О. Вергеліс // Дзеркало тижня. – 2016. – 9 верес. – URL: <http://gazeta.dt.ua/CULTURE/budenne-zlo-.html>.

⁵³ Там само.

⁵⁴ Там само.

III. Шекспірівський дискурс

пішов»⁵⁵ – це рецензія на прем'єру Закарпатського обласного українського музично-драматичного театру ім. братів Шерегіїв (режисер Я. Геляс, переклад Ю. Андруховича), в якій автор дозволяє читачам прожити трагедію разом, з усім спектром емоцій і думок від моменту прочитання анотації: «Гамлет» повертається з АТО через загибель батька-олігарха (!), а потім в умовах корупції, що роз'їдає країну, цей же герой бореться з нею (з корупцією) такими самими методами, до яких звик на війні, – зі зброєю в руках. І на додачу: «Паралельно у виставі показано армію загарбників на чолі з Фортінбрасом-Путіним»⁵⁶. Рецензія критична, але її авторові вдається натякнути, як і режисерові, на ті проблеми, які переживає нині Україна.

Наступна прем'єра «Гамлета» як андеграундної неоопери режисера Ростислава Держипільського відбулася в Івано-Франківську на початку 2017 року. Реакцією на неї стала фахова рецензія О. Вергеліса «Сказаний Гамлет» у тижневику «Дзеркало тижня». «Цей “Hamlet” – емоційний і небезпечний, – пише автор, – і в цьому сенсі він, очевидно, прагне відповідати нинішньому часові, теперішньому дню – емоційному, драматичному, небезпечному. Режисер, узявши за основу велику трагедію, ставить не лінійну історію і не до болю знайомий сюжет, а ставить він нічний кошмар, який наснився мертвому принцу в п'їтмї й холодї склепу: в театральному підвалі Івано-Франківська»⁵⁷. Текст рецензії містить ретельний аналіз постановки, що здійснений за всіма законами жанру театральної критики. Вистава-експеримент містить моральний і філософський

⁵⁵ *Вергеліс О.* Західний Гамлет: перший пішов / О. Вергеліс. – URL https://dt.ua/CULTURE/zahidniy-gamlet-pershiy-pishov-_.html.

⁵⁶ Там само.

⁵⁷ *Вергеліс О.* Сказаний Гамлет / О. Вергеліс. – URL: https://dt.ua/CULTURE/skazheniy-gamlet-_.html.

висновок, до якого О. Вергеліс поступово підводить свого читача: «сплячий красень (Гамлет – уточнення наше – **О. К.**) нам усім потрібен у склепі хоча би для того, щоб на прикладі його нічних видінь нагадати сучасникам очевидне, неймовірне, вічне: руйнація родинних зв'язків – загрожує руйнуванням держави. Шекспір попереджав. <...> Чи актуальний такий «Hamlet» саме сьогодні, тут і зараз? <...> Так, звісно, а як же інакше? Скажений Гамлет – як наш скажений час»⁵⁸.

Вивершується «гамлетівський» триптих О. Вергеліса рецензією «Сестра наша – Гамлет» на львівську прем'єру Театру «І люди, і ляльки» (режисер О. Кравчук, художники О. Сергієнко, О. Россол, у ролі принца данського – актриса Надія Крат). Назва театру задає параметри сценічного вирішення, коли люди перевтілюються у ляльок і навпаки, адже лялька тут – це засіб художньої виразності. Тож у цьому спектаклі Гамлет постає у ляльковому образі, який за режисерським задумом «передбачає рефлексивний шлях людини та її лялькового альтер-его – шлях самопізнання, самоствердження, самоаналізу»⁵⁹. «Класичне «Бути чи не бути?», – пише автор рецензії, – в цій інтерпретації – загострено сприймається саме як намагання живої істоти зрозуміти бодай саму себе: хто я є в скаженому світі, заселеному потворами-кариатурами-перевертнями, – маска-маріонетка чи людина; чоловік чи жінка; брат чи сестра?»⁶⁰. Відтак пошук відповідей триває у свідомості і душі кожного з нас – читача або глядача.

Ці питання не стільки роз'єднують, скільки згуртовують, і театральних критиків, і режисерів, і акторів, і науковців України й світу – той пласт

⁵⁸ Там само.

⁵⁹ Вергеліс О. Сестра наша – Гамлет / О. Вергеліс. – URL: https://dt.ua/ART/sestra-nasha-gamlet-261314_.html.

⁶⁰ Там само.

III. Шекспірівський дискурс

інтелектуальної еліти, які самі розкодовують сенси і самі ж ці сенси продукують. Йдеться про візит в Україну Майкла Добсона, професора, директора Шекспірівського інституту у Стретфорд-на-Ейвоні, в рамках проекту «Шекспірівські дні в Україні – 2018», зокрема відвідання Міжнародного фестивалю мистецтв «Карпатський простір», про що читачам «Дзеркала тижня» детально розповів О. Вергеліс у статті «Навіщо вони мучать Гамлета?»⁶¹.

Серед інших публікацій на тему Шекспіра у виданні «Дзеркала тижня» ми знаходимо також рецензії на прем'єру «Дванадцята ніч» у Київському театрі драми і комедії на лівому березі Дніпра (режисер Д. Богомазов)⁶², огляд театральних вистав «Сезон за межами столиці: «Ромео», «Олеся», «Лісова пісня»⁶³, матеріали, присвячені Міжнародному дню театру – «Постміленіали наступають...», «Вони вже не діти...»⁶⁴, а також інформацію про переможців театральної премії «Дзеркало сцени», започаткованої газетою «Дзеркало тижня» для молодих акторів. Ця оригінальна ініціатива популярного видання не лише підтримує нове покоління театралів, а пропонує нову модель синергетичної взаємодії фахівців різних суспільних сфер.

⁶¹ *Вергеліс О.* Навіщо вони мучать Гамлета? / О. Вергеліс. – URL: https://dt.ua/ART/navischo-voni-muchat-gamleta-277525_.html.

⁶² *Вергеліс О.* Чорний оксамит / О. Вергеліс. – URL: https://dt.ua/CULTURE/chorniy-oksamit-239016_.html.

⁶³ *Вергеліс О.* Сезон за межами столиці: «Ромео», «Олеся», «Лісова пісня» / О. Вергеліс. – URL: https://dt.ua/ART/sezon-za-mezhami-stolici-romeo-olesya-lisova-pisnya-254191_.html.

⁶⁴ *Вергеліс О.* Вони вже не «діти»: молоді актори у «Дзеркалі сцени» / О. Вергеліс. – URL: https://dt.ua/ART/voni-vzhe-ne-diti-molodi-aktori-u-dzerkali-sceni-2018-268839_.html; *Вергеліс О.* Постміленіали наступають (переможці «Дзеркала сцени-2018») / О. Вергеліс. – URL: https://dt.ua/ART/postmilenciali-nastupayut-peremozhci-dzerkala-sceni-2018-273010_.html.

На окрему згадку заслуговує стаття О. Вергеліса «Шекспір як мем»⁶⁵, в якій автор аналізує «Дванадцятю ніч» у виконанні театру «Глобус» (режисер Тім Керрол) яку українські глядачі змогли побачити на кіноекранах. Що цікаво, цю виставу може переглянути кожен охочий, зайшовши на сайт «Дзеркала тижня», оскільки цей конвергентний ЗМІ використовує мультимедійні технології, що дозволяють комбінувати різні формати подання інформації, в нашому випадку – текст рецензії, фотографії і відеозапис самої вистави. Іntenція цього видання, зокрема в сфері культури, реально мотивує читача самому подивитися ту чи іншу виставу або прочитати вкотре п'єси В. Шекспіра.

Журнал «Український тиждень» за кількістю згадок поступається іншим загальнонаціональним якісним виданням. Лише 7 разів в окреслених хронологічних межах читачі натрапляли на ім'я Великого Барда. І незважаючи на те, що згадки переважно були контекстуальними, втім, 23 квітня 2016 року було опубліковане есе Леонідаса Донскіса «Пророцтво В. Шекспіра»⁶⁶, в якому актуалізовано ідеї англійського поета і драматурга в контексті філософських рефлексій про природу зла у сучасному світі. Дозволимо собі цитату як ілюстрацію: «Зло зовсім не банальне... Одначе ми, здається, стали надто легковажити здатністю зла безперешкодно прокрадатися до нас – абсолютно анонімно й безкарно – і все це через нашу готовність бути його спільниками. Ми почали сприймати зло як належне, гадаючи, що всі нині беремо участь у демократичному розподілі зла... Зло – це щось незрівнянно більше за співучасть у сучасній

⁶⁵ Вергеліс О. Шекспір як мем / О. Вергеліс. – URL: https://dt.ua/ART/shekspir-yak-mem-265952_.html.

⁶⁶ Донскіс Л. Пророцтво В. Шекспіра / Л. Донскіс // Український тиждень. – 2016. – 11 серп. – URL: <http://tyzhden.ua/Columns/50/163541>.

III. Шекспірівський дискурс

бездіяльності, бездушності, колективних помилок або ж безумстві... «І на добро, що в зла за служника!»: зло – це коли нібито гідна людина або група осіб стають ніким, боягузами і зрадниками. Страх – хрещений батько зла... Зло – це коли всі ми позбавлені мови, чутливості й пам'яті... Зло нав'язує нам свою лексику та формулювання. Нам відбирає мову й навіть думки: Захід дозволяє фашистській і терористичній державі Росія позиціонувати себе союзником у війні з тероризмом, або ж ЄС веде переговори з Москвою про імплементацію мінських домовленостей, так ніби Україна зобов'язана взаємодіяти з агресором, неначе з мирним партнером. Це зло аж ніяк не банальне: тут радше йдеться про добро, «що в зла за служника», а ще про самонавіяні оніміння, заціпеніння і сліпоту»⁶⁷.

Філософські рефлексії автора це не лише актуалізація ідей Шекспіра, це апеляція до свідомості інтелектуальної, політичної еліти зокрема, яка напрацьовує і реалізовує ряд рішень і проектів регіонального і глобального масштабу, від яких залежить життя мільйонів, в тому числі й українців, коли йдеться про новітню російсько-українську війну

Особливої уваги варта інша публікація Л. Донскіса, що має назву «Прокляття Макіавеллі»⁶⁸. У ній автор-філософ аналізує явище макіавеллізму, коли мета виправдовує засоби, та наголошує на зневазі Шекспіра до постаті Макіавеллі, який став прототипом Яго і Глостера в драматургії англійця.

Власне, подібних текстів-розмислів, текстів-рефлексій, текстів-алюзій, зокрема політичних, бракує в українських засобах масової інформації. Адже вони не лише збагачують естетичну свідомість, а й збуджують

⁶⁷ Там само.

⁶⁸ *Донскіс Л.* Прокляття Макіавеллі / Л. Донскіс // Український тиждень. – 2016. – 21 квіт. – URL: <http://tyzhden.ua/Columns/50/171537>).

інтелектуальну рефлексію, формуючи критичне ставлення особистості до подій, явищ, тенденцій і персоналій сучасності.

Завершуючи огляд журналу «Український тиждень», зауважимо, що у 2017 році в ньому було надруковано статтю «Тексти британські, сцена українська»⁶⁹, яка присвячена третьому міні-фестивалю британської драматургії «Taking the Stage». На цьому фестивалі режисери і театри мають можливість подати власні проекти, а відтак накреслити майбутні театральні прем'єри. Саме там свого часу конкурсі було представлено першопрочитання Шекспірової «Зимової казки» у львівському Театрі імені Леся Курбаса (режисер Є. Худзик). У 2017 році режисер Ігор Білиць запропонував ескіз до вистави «Тіт Андронік» (це вже друга спроба майстра після трагедії «Макбет» по-новому прочитати В. Шекспіра). Автори згаданої статті аналізують трансформацію сюжету шекспірівської трагедії в експериментальному пітчінгу українського режисера.

У досліджений період 2018 року «Український тиждень» згадав про Шекспіра лише в оглядовій статті театральних прем'єр «Київський рахунок: вистави на сніданок, обід і вечерю»⁷⁰, де, зокрема, йшлося про «Дванадцять ніч» (режисер Д. Богомазов).

Таким чином, можна стверджувати, що ім'я Вільяма Шекспіра в сучасному медіапросторі присутнє (тобто Шекспір не є у вигнанні!), але зовсім не у всіх провідних українських ЗМІ. Його ідеї та цінності, що мають

⁶⁹ Головенко А. Хоменко Х. Тексти британські, сцена українська / А. Головенко, Х. Хоменко // Український тиждень. – 2017. – 26 жовт. – URL: <http://tyzhden.ua/Culture/202549>.

⁷⁰ Головенко А. «Київський рахунок: вистави на сніданок, обід і вечерю» / А. Головенко // Український тиждень. – 2018. – 25 січ. – URL: <http://tyzhden.ua/Culture/208310>.

III. Шекспірівський дискурс

позачасовий вимір і універсальний характер, циркулюють у дискурсивних практиках. Живими і значущими для реципієнта вони залишаються передовсім у друкованих медіатекстах, тоді як у телевізійному просторі шекспірівські смисли й цінності значно рідше апелюють до глядацької свідомості. Як зауважує український філософ Роман Кісь у праці «Сенс сенсотворення. Впровадження до нової філософії смислу», саме творчі особистості відповідають за актуалізацію і нове прочитання смислів, за витворення нових смислових сув'язей. Їхня «реінтрепретативна діяльність, – пише автор, – є одним із вирішальних модусів існування культурної діахронії та певних зрушень (парадигмальних зсувів, змін світообразу, появи нових епістем, появи нових когнітивних стилів та нових спрямувань) у різних ділянках життєтворення – культуротворення у так званих вертикальних контекстах культури»⁷¹.

Журналісти, зокрема, і є тими творчими особистостями, медіаінтелектуалами⁷², які урухомлюють чи могли б урухомлювати смисли і цінності у своїх текстах (текст розуміємо в семіотичному значенні), а журналістика, медіадискурс в цілому, і є тим топосом, що генерує смисли на рівні щоденної практики, що у підсумку забезпечує (гарантує) «рух цінностей у культурі», «ціннісно-орієнтувальну діяльність людини у щоденному житті (у тім числі етичне, духовне та ціннісно-сміслові напруження у її – людини – саморозумінні) здійснюється саме як смислорух, –

⁷¹ Кісь Р. Сенс сенсотворення. Впровадження до нової філософії смислу / Р. Кісь. – Львів: Афіша, 2013. – С. 213.

⁷² Kvasnytsia O. The mission of new mediaintellectuals / Olha Kvasnytsia // CyberEmpathy: Visual Communication and New Media in Art, Science, Humanities, Design and Technology. ISSUE 6/2013. ISSN 2299-906X. Kokazone. Mode of access : <http://www.cyberempathy.com/#!issue6article3/c1gdk>

завжди як смислорух»⁷³. Адже завдяки засобам культурної комунікації можливий духовний зв'язок поколінь і успадкування історичного досвіду, що ілюструє модель «духовно-інформаційної мобільності нації» українського науковця Степана Вовканича. «Суспільство як соціальна спільність, – зауважує він, – не могло б розвиватися, якби люди не спілкувалися між собою, не обмінювалися набутим досвідом та знаннями, збагачуючи їх, не передавали від покоління до покоління, тобто якби не було процесу, що його називаємо духовно-інформаційною мобільністю нації. Це екзистенційна якість народу, що відображає дух нації, її свідомість і активність її саморозвитку шляхом збереження традиційних та створення нових знань, тобто шляхом одночасного соціального руху знань (інформації) по вертикалі (від покоління до покоління) і по горизонталі (на рівні одного покоління чи окремої особи)»⁷⁴.

Натомість замість «фабрики смислів» ми маємо «фабрику зірок» в українському інформаційному просторі. Явище медіатизації розгерметизовує ціннісну парадигму. Як зазначає Роман Кісь, «немає цінностей без належних поціновувачів», «немає цінностей поза горизонтами цілей та горизонтами сподівань. Недобір сподівань і недобір цілей (ба – що загрозливіше ще для самої екзистенційно-життєвої цілісності людини – певний вакуум цілей, – аж до елементарного «животіння» із-дня-на-день, яке досить влучно метафоризується у приповідці «плисти за течією») спричиняється до знецінювання цінностей, що на рівні самого життя яко такого (цебто життєсвіту та життєвого середовища) постає як вивітрювання смислів, як вимивання смислових ресурсів культури та окремішньої людини, як смислова ентропія

⁷³ Кісь Р. Сенс сенсотворення... – С. 213.

⁷⁴ Вовканич С. Інформація. Інтелект. Нація / С. Вовканич. – Львів : ЄвроСвіт, 1999. – С. 68.

III. Шекспірівський дискурс

самого суспільного бутування (яко розлами у смислових мережах, ба, навіть, і яко паплюження устійнених сув'язей, яко зречення культурних традицій і нехтування засадничих ціннісних координат, яко розсіювання та зодноріднення первісної смислової багатоманітності)»⁷⁵.

Тому медіадискурс має можливості розширювати простір культури, забезпечуючи органічну присутність смислам, цінностям, етосу правдивості.

Завершуючи нашу розвідку, не можемо не згадати одне зі знакових явищ шекспірівського дискурсу, яке посутньо доповнює розуміння творчості В. Шекспіра, однак яке не стало предметом журналістських матеріалів ні друкованих, ні телевізійних. Йдеться про книгу аналітичних текстів перекладача і шекспірознавця Марії Габлевич «Світло Шекспірового храму»⁷⁶, що вийшла друком 2016 року і на яку не було жодної реакції, рецензії чи відгуку в просторі українських мас-медіа.

Отже, журналістика може пояснювати і прояснювати світ, плекаючи філософію людинознавства і людинолюбства, а може тотально редукувати світ та нівелювати універсальні смисли й цінності.

Висновки

Проаналізувавши публікації загальнонаціональних засобів масової інформації на предмет висвітлення медіаобразу Вільяма Шекспіра, висновуємо, що англійський драматург присутній в культурній свідомості української аудиторії, особливо читацької. Глядацька ж аудиторія, за незначними винятками, випадає з культурного контексту шекспірівського дискурсу.

⁷⁵ Кісь Р. Сенс сенсотворення... – С. 213.

⁷⁶ Габлевич М. *Світло Шекспірового храму: Статті. Переклади* / М. Габлевич. – Дрогобич : КОЛО, 2016. – 448 с.

Відтак онтологічне призначення журналістики: олюднювати людину й ушляхетнювати світ, в нашому контексті за допомогою текстів Вільяма Шекспіра.

Щодо подальших наукових розвідок, перспективними, на нашу думку, можуть бути дослідження на тему присутності В. Шекспіра в закордонних засобах масової інформації; чи, приміром, міждисциплінарна розвідка на межі літературознавства і психології – Шекспірівський текст як психотерапія, чи політології – Шекспір в політичних алюзіях сучасності. Однак про це вже у наступних наукових дослідженнях.